

ALDONA DOMAŃSKA

Wydział Prawa i Administracji

Uniwersytet Łódzki

IDEA POKOJU W WYPOWIEDZIACH JANA PAWŁA II I DOKTRYNIE PRAWNEJ – ANTAGONIZM CZY SYNERGIA?

Słowa kluczowe: Jan Paweł II, prawo do pokoju, prawa człowieka, wartości, prawda, wolność, sprawiedliwość, solidarność

1. Wprowadzenie. 2. Idea trwałego pokoju. 3. Idea prawa do pokoju. 4. Idea pokoju w nauczaniu Kościoła Katolickiego. 5. Istota pokoju w nauczaniu Jana Pawła II. 6. Podsumowanie

1. WPROWADZENIE

W dziejach ludzkości wojna i pokój to dwa stany, które wciąż przeplatały się ze sobą. Niestety często pokój był, a w niektórych rejonach świata wciąż jest jedynie marzeniem wielu narodów, a stanem naturalnym wydawał się stan wojny¹. Wojna natomiast jest najbardziej barbarzyńskim i najmniej skutecznym sposobem na rozwiązywanie konfliktów. Unicestwia jednostki, społeczeństwa, systemy prawne i ustrojowe, uaktywnia najbardziej zwierzęce instynkty.

Zauważyć należy, że pokój nie pozostaje w kręgu zainteresowania jedynie nauk prawnych, politologii czy filozofii, ale jest także ważnym elementem rozważań nauki Kościoła katolickiego. Problematyka wojny i pokoju zajmowała i zajmuje ważne miejsce zarówno w nauczaniu społecznym Kościoła, jak i w katolickiej refleksji teologicznomoralnej oraz etycznospołecznej². Począwszy od nauczania Piusa XII, a zwłaszcza Jana XXIII główny nurt wypowiedzi ojców Kościoła, a także podejmowane naukowe badania w tej problematyce zaczęły oscylować wokół zagadnienia pokoju. Jest on bowiem uważany za fundamentalną wartość życia człowieka jako jednostki i wspólnoty osób. We współczesnej teologii katolickiej, począwszy od Jana XXIII, kładzie się nacisk na wzajemną zależność między darem duchowego pokoju a zobowiązaniem chrześcijan do tworzenia podstaw pokoju spo-

¹ I. Kant, *O wiecznym pokoju. Zarys filozoficzny*, tłum. F. Przybylak, Wrocław 1993, 37.

² J. Gocko SDB, *Troska Kościoła o pokój. Perspektywa teologicznomoralna*, Verbum Vitae, 30 (2016), 278 (cejsh.icm.edu.pl/cejsh/element/bwmeta1.../277_VV30Verbum_vitae_30_2016.pdf)

łecznego i politycznego³. Ojcowie ostatniego Soboru z dużą dozą realizmu przypominają w tym kontekście, że „całej historii ludzkości towarzyszy [...] ostra walka przeciwko mocom ciemności, która rozpoczynając się na początku świata, będzie trwała, jak mówi Pan, aż po dzień ostatni”⁴. Jednak dopiero Paweł VI ustanowił 8 grudnia 1967 r. Światowy Dzień Pokoju, który odąd corocznie obchodzony jest w Kościele 1 stycznia. Ten sam papież zapoczątkował papieskie orędzia na Światowy Dzień Pokoju. Natomiast Jan Paweł II uczynił z nich „instrument, za pomocą którego Stolica Apostolska, Kościół katolicki i on sam mogli odnosić się do najbardziej palących zagadnień życia międzynarodowego zarówno do jego podstaw, jak i konkretnych, bieżących problemów nękających człowieka w jego społecznym i międzynarodowym kontekście”⁵. Jan Paweł II podkreślał pozytywny aspekt pokoju: jest on czymś więcej niż samym brakiem wojny lub brakiem zorganizowanej przemocy fizycznej. Jest on porządkiem sprawiedliwości respektującym słuszne prawa każdej osoby i każdego narodu⁶.

Celem niniejszej publikacji jest podjęcie próby wskazania istoty pokoju zarówno w nauczaniu Jana Pawła II, jak i doktrynie prawnej i wskazanie wspólnego mianownika tych rozważań. Dla tej drugiej pokój jest jedną z podstawowych obok solidarności, wolności czy sprawiedliwości wartości, która determinuje postępowanie człowieka, jego życie we współczesnym świecie. Jest gwarancją realizacji wszelkich praw i wolności. Dyskusyjne jest czy sama jurydyzacja prawa do pokoju wystarczy, aby go zrealizować. W ocenie Autora konieczne jest podjęcie szeregu działań mających na celu eliminację zagrożeń tej wartości, jednym z nich jest głoszona przez Jana Pawła II idea wychowania dla pokoju. Taką potrzebę dostrzegła także społeczność międzynarodowa, czego wyrazem było uchwalenie podczas 33. Sesji Zgromadzenia Ogólnego Narodów Zjednoczonych *Deklaracji o wychowaniu społeczeństw w duchu pokoju*⁷. Czytamy w niej, że zasadnicza treść tego dokumentu zawiera się w tym, że „pokój jest dobrem wszystkich narodów i że każdy człowiek ma niezbywalne prawo do życia w pokoju, a poszanowanie tego prawa leży we wspólnym interesie całej ludzkości”⁸.

2. IDEA TRWAŁEGO POKOJU

Idee postulujące ustanowienie trwałego pokoju między państwami, narodami i postulaty wprowadzenia zabezpieczeń prawnych przeciw wojnom pojawiły się już w starożytności i rozwijały się stopniowo, bardzo powoli. Problematyką tą zajmo-

³ Tamże, 279–280.

⁴ Por. Sobór Watykański II, Konstytucja duszpasterska o Kościele w świecie współczesnym *Gaudium et spes* (1965).

⁵ J. Koral, *Koncepcja pokoju w orędziach Jana Pawła II*, Resovia Sacra. Studia Teologiczno-Filozoficzne Diecezji Rzeszowskiej 13 (2006), 195.

⁶ Tamże, 197.

⁷ Uchwała Sejmu, *Deklaracja o wychowaniu społeczeństw w duchu pokoju*, M.P. 1978.38.148.

⁸ Tamże.

wał się między innymi Platon, który dopuszczał prowadzenie wojen z wrogami Helady, ale w jego ocenie wojna powinna być jedynie środkiem do ustanowienia pokoju. Ten zaś nie powinien mieć charakteru czasowego⁹. Koncepcje te rozwinął następnie Arystoteles, według niego wojna może być prowadzona tylko, gdy jest to konieczne, np. w celu obrony niepodległości. Ale nawet wtedy jej celem powinno być dążenie do osiągnięcia pokoju¹⁰. Na przestrzeni kolejnych wieków idea pokoju była obecna w myśli politycznej i prawnej twórców europejskich¹¹ równie często, jak koncepcje uzasadniające prowadzenie wojen. Niestety aż do XVII w. pokój nie był celem istnienia państwa, czy też społeczności międzynarodowej, tym samym nie postrzegano go w doktrynie prawnej jako wartości, czy uprawnienia każdego człowieka. Z czasem pojęto, że „[...] Rozum z wysokości swej najwyższej, prawodawczej władzy moralnej bezwarunkowo potępia wojnę jako procedurę prawną, natomiast bezpośrednim obowiązkiem czyni stan pokoju, który jednak bez porozumienia między narodami nie może być ani ustanowiony, ani zabezpieczony – to musi istnieć związek szczególnego rodzaju”, związek pokojowy¹². Oznacza to, że przesłanką konieczną realizacji pokoju jest eliminacja konfliktów zbrojnych. To zaś jest procesem żmudnym i wymagającym współpracy całej społeczności międzynarodowej.

Choć przez wieki dostrzegano, że stany te: wojna i pokój przeplatały się niustająco, to dopiero wydarzenia II wojny światowej, barbarzyństwo, triumf nienawiści, pogardy i wynaturzenia spowodowały, że zaczęto dostrzegać potrzebę uregulowania owej wartości, jaką jest pokój, w aktach prawa międzynarodowego. Dostrzeżono wówczas, że istnienie tego stanu jest warunkiem koniecznym do realizacji i poszanowania praw i wolności człowieka. Wojna bez względu na jej zakres czy natężenie, wszelakie konflikty zbrojne powodują, że prawa człowieka nie tylko znajdują się w niebezpieczeństwie, ale zazwyczaj są brutalnie naruszane. Zwrócono uwagę, że każdy człowiek ma prawo do życia w pokoju, a jego ochrona jest gwarancją poszanowania wszystkich innych praw. Tym samym niezagwarantowanie tego pierwotnego uprawnienia stanowi zagrożenie dla każdego innego prawa czy wolności człowieka, dla bytu państwa.

3. IDEA PRAWA DO POKOJU

Problematyka pokoju, jak już wyżej zauważono, zajmowała w ostatnich dziesięcioleciach istotne miejsce w nauczaniu społecznym Kościoła. Wypowiedzi na ten temat odnajdujemy w nauczaniu Piusa XII, Jana XXIII, a także Jana Pawła II. W nauce

⁹ Szerzej por. Platon, *Państwo*, 373 E-374 E, t. 1, tłum. W. Witwicki, Warszawa: PWN 1958, 111–113; 469 B-E, tamże, 282–283; 555 B-599 E, t. 1, 430 – t. 2, Warszawa 1958, 59.

¹⁰ Arystoteles, *Etyka nikomachejska*, 1167 a 23 – 1167 b 15, tłum. D. Gromska, Warszawa: PWN 1956, 335–337; *Polityka*, 1324 a 2–1325 a 3; 1334 a 15 – 1334 b, tłum. L. Piotrowicz, Warszawa: PWN 1964, 287–291.

¹¹ Szerzej J. Ślusarczyk, *Idea pokoju w europejskiej i polskiej myśli politycznej do 1939 r.*, Instytut Studiów Politycznych Polskiej Akademii Nauk, Warszawa 1995.

¹² I. Kant, *O porządku: To może być słuszne w teorii, ale nic nie jest warte w praktyce; Do wiecznego pokoju: projekt filozoficzny*, Wydawnictwo COMER, 1995, 55, 61.

Kościół pokój uznawany jest za fundamentalną wartość, niezbędną dla życia człowieka jako jednostki i wspólnoty osób¹³. Ponadto podkreśla się wzajemną zależność między darem duchowego pokoju a zobowiązaniem chrześcijan do tworzenia podstaw pokoju społecznego i politycznego¹⁴.

W Encyklice *Gaudium ed spes* czytamy, że „Pokoju nigdy nie osiąga się raz na zawsze, lecz należy go budować bezustannie”¹⁵. Podczas Soboru Watykańskiego II przypomniano, że „całej historii ludzkości towarzyszy [...] ostra walka przeciwko mocom ciemności, która rozpoczynając się na początku świata, będzie trwała, jak mówi Pan, aż po dzień ostatni”¹⁶. Do podobnych wniosków doszli przedstawiciele doktryny prawnej, wskazując, że pokój nie jest stanem trwałym i obowiązkiem państw jest podejmowanie działań przeciw jakimkolwiek konfliktom by go zagwarantować.

Definicje pokoju odnajdujemy w wydanym w 1992 r. Katechizmie Kościoła Katolickiego. Jest to „trwałość i bezpieczeństwo sprawiedliwego porządku”. Ponadto Ojcowie Kościoła ukazują tę wartość – obok poszanowania osoby ludzkiej oraz dobrobytu społecznego i rozwoju – jako jeden z trzech istotnych elementów dobra wspólnego¹⁷. Jan Paweł II podkreślała, że pokój jest procesem dynamicznym, który winien brać pod uwagę wszystkie czynniki sprzyjające lub powodujące jego zakłócenie¹⁸. Żeby zrozumieć najgłębszą istotę tak ujętego pokoju, trzeba podkreślić, że ma on wiele postaci. Nie można go sprowadzić tylko i wyłącznie do stosunków międzynarodowych. W katolickiej myśli społecznej podkreśla się jego wielopostaciowość. Chodzi zarówno o pokój między narodami i państwami, pomiędzy poszczególnymi społecznościami, wspólnotami regionalnymi, etnicznymi, religijnymi, pomiędzy ludźmi w miejscu pracy, sąsiedztwie, w rodzinie, a także, i to wydaje się być istotne, we wnętrzu każdego człowieka. We wszystkich swoich płaszczyznach pokój jest zawsze harmonijnym współbyciem ludzi i wspólnot ludzkich pomiędzy sobą wyrastającym na powszechnej afirmacji podstawowej wartości, jaką jest ludzka godność¹⁹.

Sprawiedliwość, miłość czy właśnie pokój skupiały uwagę ojców Kościoła od wieków. Zainteresowanie prawników, politologów czy socjologów prawa tytułową wartością znacznie wzrosło natomiast po wydarzeniach II wojny światowej i narasta wraz z barbarzyńskimi atakami terroru. Jednak bezpośrednią przesłanką wyróżnienia pokoju jako jednego z praw człowieka była z jednej strony ogromna potrzeba drzemąca w każdym człowieku – potrzeba bezpieczeństwa, a z drugiej strach i stworzona dla jego przeciwwagi wolność od strachu²⁰. Wolność od strachu, która,

¹³ J. Gocko SDB, art.cyt., 279.

¹⁴ Tamże, 280.

¹⁵ Por. Sobór Watykański II, *Gaudium et spes*, nr 78.

¹⁶ Por. tamże, nr 37.

¹⁷ *Katechizm Kościoła Katolickiego*, nr 1909, http://www.archidiecezja.pl/include/user_file/kkk.pdf

¹⁸ Orędzie Jana Pawła II na Światowy Dzień Pokoju, 1 stycznia 1989 r.

¹⁹ H. Skorowski, *Problematyka praw człowieka*, Warszawa 1999, 199.

²⁰ Por. W.A. Schabas, *Lex Specialis? Belt and Suspenders? The Parallel Operation of Human Rights Law and the Law of Armed Conflict, and the Conundrum of Jus ad Bellum*, *Israel Law Review* 40 (2007), n. 2, 609.

jak wskazywał Franklin D. Roosevelt w przemówieniu zatytułowanym *Cztery wolności*, oznacza ogólnościową redukcję zbrojeń do takiego stanu i na tyle dokładną, że żaden naród nie będzie w stanie popełnić aktu fizycznej agresji przeciwko sąsiadowi – gdziekolwiek na świecie²¹.

We wszystkich aktach normujących pokój²² podkreśla się, że „uznanie przyrodzonej godności oraz równych i niezbywalnych praw wszystkich członków wspólnoty ludzkiej jest podstawą wolności, sprawiedliwości i pokoju świata”²³. Ponadto dostrzeżono, że wszelkie formy dyskryminacji „między ludźmi z powodu rasy, koloru skóry czy pochodzenia etnicznego stanowią przeszkodę w przyjaznych i pokojowych stosunkach między narodami i może zakłócić pokój i bezpieczeństwo między ludami oraz harmonijne współżycie między ludźmi, nawet w obrębie jednego i tego samego państwa”²⁴. Również „umocnienie międzynarodowego pokoju i bezpieczeństwa, zmniejszenie napięcia międzynarodowego, współpraca wszystkich państw bez względu na ich systemy społeczne i gospodarcze, powszechne i całkowite rozbrojenie, a w szczególności rozbrojenie nuklearne pod ścisłą i skuteczną kontrolą międzynarodową, potwierdzenie zasad sprawiedliwości, równości i wzajemnych korzyści w stosunkach między państwami, a także realizacja prawa do samostanowienia i niepodległości narodów pozostających w jarzmie dominacji obcej i kolonialnej oraz obcej okupacji, jak również poszanowanie suwerenności narodowej i nienaruszalności terytorium, będą sprzyjać postępowi społecznemu oraz rozwojowi i przyczynią się w konsekwencji do osiągnięcia pełnej równości mężczyzn i kobiet [...]”²⁵.

Stąd odwołanie do tej wartości odnajdujemy w treści Preambuły Karty Narodów Zjednoczonych z 1945 r.: „My, Ludy Narodów Zjednoczonych, zdecydowane uchronić przyszłe pokolenia od klęsk wojny [...] postępować tolerancyjnie i współżyć w pokoju jak dobrzy sąsiedzi, zjednoczyć swe siły dla utrzymania międzynarodowego pokoju i bezpieczeństwa, zapewnić – przez przyjęcie zasad i ustanowienie metod – aby siły zbrojne były używane tylko we wspólnym interesie [...] postanowiliśmy zjednoczyć nasze wysiłki dla wypełnienia tych zadań [...]”²⁶.

---

²¹ Pełny tekst przemówienia Franklina Delano Roosevelta *The Four Freedoms* wygłoszonego 6 January 1941 r. dostępny jest na stronie <https://www.americanrhetoric.com/speeches/fdrthe-four-freedoms.htm> (dostęp 21.01.2019).

²² Preambuła Karty Narodów Zjednoczonych z 1945 r., Dz.U. 1947, nr 23, poz. 90; kolejne poprawki: Dz.U. 1966, nr 7, poz. 41; Dz.U. 1974, nr 3, poz. 20); Powszechna Deklaracja Praw Człowieka z 1948 r. (wszystkim Powszechną Deklarację Praw Człowieka z 1948); Międzynarodowy Pakt Praw Obywatelskich i Politycznych oraz Międzynarodowy Pakt Praw Gospodarczych, Socjalnych i Kulturalnych, Dz.U. 1977, nr 38, poz. 167; Konwencję Praw Człowieka i Podstawowych Wolności z 1950 r., Dz. U 1993, nr 61, poz. 284; Międzynarodową Konwencję w sprawie likwidacji wszelkich form dyskryminacji rasowej, Dz.U. 1969, nr 25, poz. 187; Konwencję w sprawie likwidacji wszelkich form dyskryminacji kobiet z 1979 r., Dz.U. 1982, nr 71, poz. 10.

²³ Fragment preambuły Powszechnej Deklaracji Praw Człowieka.

²⁴ Fragment preambuły Międzynarodowej konwencji w sprawie likwidacji wszelkich form dyskryminacji rasowej, Dz.U. 1969, nr 25, poz. 187.

²⁵ Konwencja w sprawie likwidacji wszelkich form dyskryminacji kobiet przyjęta przez Zgromadzenie Ogólne Narodów Zjednoczonych dnia 18 grudnia 1979 r., Dz.U. z 2 kwietnia 1982 r.

²⁶ Karta Narodów Zjednoczonych została podpisana podczas Konferencji Narodów Zjednoczo-

Kolejno w artykule pierwszym Karty jako jeden z celów organizacji wskazano utrzymanie międzynarodowego pokoju i bezpieczeństwa, stosując w tym celu skuteczne środki zbiorowe zapobiegania zagrożeniom pokoju i ich usuwania, tłumienia wszelkich aktów agresji i innych naruszeń pokoju, łagodzić lub załatwiać pokojowymi sposobami, zgodnie z zasadami sprawiedliwości i prawa międzynarodowego, spory albo sytuacje międzynarodowe, które mogą prowadzić do naruszenia pokoju. Ponadto organizacja zobowiązała się rozwijać pomiędzy narodami przyjazne stosunki oparte na poszanowaniu zasady równouprawnienia i samostanowienia narodów oraz stosować inne odpowiednie środki umocnienia powszechnego pokoju²⁷.

W tym miejscu wyraźnie dostrzegamy wspólną płaszczyznę postrzegania pokoju w nauce społecznej Kościoła oraz w doktrynie prawnej. W obu godność człowieka jest źródłem wszelkich praw, a więc także prawa do pokoju; podobnie poszanowanie dla inności – tolerancja jest jednym z determinantów tej wartości.

4. IDEA POKOJU W NAUCZANIU KOŚCIOŁA KATOLICKIEGO

Pokój w nauczaniu Kościoła katolickiego wpisany jest niejako w szerszą perspektywę ładu społecznego, który ze swej natury ma charakter ładu moralnego. Przywołać tu należy sformułowane w Encyklice *Pacem in terris* treści, zgodnie z którymi trwały pokój opiera się na czterech filarach – fundamentalnych wartościach, a zarazem zasadach ładu społecznego, które od czasów Jana XXIII nazywane są „czworobokiem Janowym”²⁸. Są to prawda, sprawiedliwość, miłość społeczna – solidarność i wolność²⁹. Wyjaśnienie owych czterech elementów determinujących pokój odnajdujemy w wystąpieniach Jana Pawła II, który wielokrotnie podkreślał pozytywny jego aspekt. W ocenie Papieża jest on czymś więcej niż samym brakiem wojny lub brakiem zorganizowanej przemocy fizycznej. Jest on porządkiem sprawiedliwości respektującym słuszne prawa każdej osoby i każdego narodu³⁰. Objaśniając owe wspomniane wyżej elementy „czworoboku Janowego” w odniesieniu do pokoju, twierdził, że – Prawda będzie fundamentem pokoju, jeśli każda jednostka uczciwie uświadomi sobie, że oprócz własnych praw ma również swoje obowiązki wobec innych. Sprawiedliwość będzie budowała pokój, kiedy każdy

---

nym w San Francisco 26 czerwca 1945 r. Weszła w życie 24 października 1945 r. Polska ratyfikowała Kartę 16 października 1945 r., a dokument ratyfikacyjny został złożony Rządowi Stanów Zjednoczonych Ameryki 24 października 1945 r. i w tym dniu Karta weszła w życie w stosunku do Polski, Dz.U. 1947, nr 23, poz. 90; kolejne poprawki: Dz.U. 1966, nr 7, poz. 41; Dz.U. 1974, nr 3, poz. 20.

²⁷ Art. 2 ust. 3 i 4 brzmią odpowiednio: „3. Wszyscy członkowie załatwiać będą swe spory międzynarodowe środkami pokojowymi w taki sposób, aby nie dopuścić do zagrożenia międzynarodowego pokoju i bezpieczeństwa oraz sprawiedliwości. 4. Wszyscy członkowie powstrzymają się w swych stosunkach międzynarodowych od stosowania groźby lub użycia siły przeciwko całości terytorialnej lub niepodległości któregośkolwiek państwa”.

²⁸ Szerzej por. Jan XXIII, Encyklika *Pacem in terris*, nr 35–37.

²⁹ Por. Cz. Skrzyszewski, *Katolicka nauka społeczna*, Lublin 1994, 289.

³⁰ J. Koral, art.cyt., 197.

w sposób konkretny będzie starał się o poszanowanie praw innych i o wypełnienie własnych obowiązków wobec nich³¹. Temat sprawiedliwości, jako warunek i treść pokoju oraz zależności pomiędzy nimi, był stale obecny w papieskich orędziach na Dzień Pokoju, a niektóre są mu wręcz w całości poświęcone³². Sprawiedliwość jest wymogiem przebaczenia i pojednania, bez jego wypełnienia nie dojdzie do ponownego nawiązania właściwych relacji pomiędzy stronami zaistniałego konfliktu. Stąd sprawiedliwość powinna być głównym przedmiotem dialogu na rzecz pokoju³³. Ostatnim filarem pokoju – elementem „czworoboku Janowego” – jest miłość, która będzie zaczynem pokoju, kiedy ludzie odczuwać będą potrzeby innych, jak swoje własne i dzielić się będą z nimi tym, co posiadają, poczynając od wartości duchowych. Wreszcie wolność będzie owocnie podtrzymywać pokój, jeśli wybierając metody osiągnięcia go, pójdą oni za wskazaniem rozumu i odważnie przyjmą odpowiedzialność za własne czyny³⁴. Dlatego to sprawiedliwość i miłość bliźniego to dwa czynniki – zgodnie z zasadami nauki społecznej Kościoła – które tworzą zasadnicze źródło pokoju w państwie i między państwami³⁵.

Pokój w koncepcji Jana Pawła II jako proces dynamiczny wymaga ciągłych działań ze strony jednostki, organów władzy, organizacji, wszystkich podmiotów, mających na celu przeciwdziałanie wszelkim zdarzeniom mu zagrażającym. Jest celem samym w sobie, gwarantującym i urzeczywistniającym poszanowanie godności człowieka. Podobne założenia w zakresie ochrony pokoju dostrzegamy w działaniach organizacji międzynarodowych, wszak celem ustanowienia ONZ był pokój. Udana działalność organizacji na rzecz zapobiegania konfliktom powinny być normą, a nie sytuacją wyjątkową. Organizacja musi tym samym być stałym pośrednikiem w utrzymaniu pokoju na świecie³⁶. Jednak słusznie zauważył Jan Paweł II, że „Gesty pokoju są możliwe wówczas, gdy ludzie w pełni doceniają wspólnotowy wymiar życia, a dzięki temu dostrzegają znaczenie i konsekwencje, jakie pewne wydarzenia mają dla ich własnej wspólnoty i dla całego świata. Gesty pokoju tworzą tradycję i kulturę pokoju”³⁷.

Koncepcja głoszona przez Jana Pawła II to jednak nie pacyfizm w czystej postaci. Dla Papieża pacyfizm był formą ideologizacji starań o pokój i formą utopi: „chrześcijanin wie, że w ludzkim sercu drzemą skłonności do agresji, do panowania, do manipulowania innymi; wie, że niejednokrotnie podświadomie skłonności te wpływają na motywy działania, nawet mimo deklaracji czy postaw mających świadczyć o na-

---

³¹ Orędzie Ojca Świętego Jana Pawła II na Światowy Dzień Pokoju 1 stycznia 2003 roku „Encyklika *Pacem in terris* nieustannie zobowiązanie” (<https://voxdomini.pl/archiwa/swieci-i-ich-dziela/jan-pawel-ii/swiatowy-dzien-pokoju-2003/>).

³² W. Piątkowski, *Problematyka pokoju w świetle nauki społecznej Jana Pawła II*, w: *Mysł społeczna Jana Pawła II*, red. W. Piątkowski, Warszawa–Łódź 1999, 132.

³³ J. Koral, art.cyt., 200.

³⁴ Jan Paweł II, Orędzie na XXXVI Światowy Dzień Pokoju (2003), nr 3.

³⁵ W. Piątkowski, art.cyt., 132.

³⁶ Z wystąpienia Mirosława Lajčáka, przewodniczącego Zgromadzenia Ogólnego ONZ 27.04.2018 r., Nowe podejście do idei pokoju, <http://www.unic.un.org.pl/aktualnosci/nowe-podejscie-do-idei-pokoju-miroslav-lajcak-przewodniczacy-zgromadzenia-ogolnego-onz/3120>.

³⁷ Orędzie Ojca Świętego Jana Pawła II na Światowy Dzień Pokoju, 1 stycznia 2003 r.

stawieniu pacyfistycznym; chrześcijanin wie, że na ziemi społeczeństwo ludzkie całkowicie pacyfistyczne jest złudzeniem, i że ideologie, które je ukazują jako łatwe do zrealizowania, budzą nadzieje niemożliwe do spełnienia, mają bowiem błędną koncepcję ludzkiej kondycji, nie ujmują problemu w jego całości stosując ucieczkę, ażeby zagłuszyć lęk lub, w innych przypadkach, kierując się własną korzyścią³⁸. Tym samym troska o pokój musi prowadzić do odrzucenia pacyfizmu, „za którym często kryje się chęć zapewnienia sobie spokoju za wszelką cenę lub zwykłe tchórzostwo³⁹. Jan Paweł II słusznie podkreśla, że nie chodzi przecież o jakikolwiek pokój, ale o porządek i ład w życiu społecznym i międzynarodowym oraz o takie bezpieczeństwo dla wszystkich, które opiera się na prawdzie i sprawiedliwości, znajduje wyraz w poszanowaniu wolności, a odsłania swoje najpełniejsze oblicze w miłości. Budowanie życia społecznego na tych filarach ładu społecznego jest też najlepszym zabezpieczeniem przed agresją, przemocą, wojną i wszelkimi konfliktami zbrojnymi.⁴⁰ Także przedstawiciele nauk prawnych słusznie podkreślają, że nie należy interweniować dopiero wówczas, gdy pokój został naruszony, ale podejmować działania prewencyjne, tak by do takich sytuacji nie dochodziło.

5. ISTOTA POKOJU W NAUCZANIU JANA PAWŁA II

Z analizy wypowiedzi Jana Pawła II wynika, że dostrzegał on bardzo ważny element w realizacji pokoju, jakim jest sam człowiek i jego postępowanie. Podkreślał, że pytanie człowieka o tę tytułową wartość musi ostatecznie łączyć się z namysłem nad sensem własnej egzystencji w jej wymiarze osobistym i wspólnotowym⁴¹. Tym samym papieska koncepcja pokoju zakłada jego zakotwiczenie w „najgłębszych pokładach ludzkiej osoby, gdzie rozstrzyga się stosunek człowieka do dobra, do innych i w ostateczności również do Boga”⁴². Tak więc w pytaniu o istotę pokoju odwołać się musimy do pierwotnej cechy określającej człowieka – godności osoby ludzkiej. Także w naukach prawnych przez wiele lat prawo do pokoju nie było postrzegane jako samodzielna wartość normatywna, a jedynie jako gwarancja urzeczywistnienia wszelkich praw i wolności człowieka. Żadne z obowiązujących rezolucji, konwencji, czy też innych aktów o zakresie międzynarodowym, regionalnym służących ochronie praw człowieka nie regulowały *expressis verbis* prawa do pokoju. Wszystkie natomiast chronią godności człowieka i jego prawa do życia⁴³. Zważyć w związ-

³⁸ Jan Paweł II, Orędzie na XV Światowy Dzień Pokoju (1982), nr 12.

³⁹ Por. Jan Paweł II, Orędzie na XVII Światowy Dzień Pokoju (1984), nr 3.

⁴⁰ Por. J. Nagórny, *Prawo do pokoju*, w: *Urzeczywistnianie praw człowieka w XXI wieku. Prawo i etyka*, red. P. Morciniec, S.L. Stadniczenko, Opole: Wydawnictwo Uniwersytetu Opolskiego 2004, 244–250.

⁴¹ Por. Jan Paweł II, Orędzie na XV Światowy Dzień Pokoju (1982), nr 3.

⁴² Por. Jan Paweł II, Orędzie na XVII Światowy Dzień Pokoju (1984), nr 2.

⁴³ Zob. Artykuł 2 EKPCz, art. 2 Karty Praw Podstawowych (KPP), Dz.Urz. UE 2010 C83/389; Artykuł 4 Amerykańskiej Konwencji Praw Człowieka (AKPCz) z 22 listopada 1969 r. (O.A.S. Treaty Series nr 36, UNTS, t. 1144, 123); artykuł 5 Arabskiej Karty Praw Człowieka z 15 września 1994 r.; artykuł 4 Afrykańskiej Karty Praw Człowieka i Ludów z 26 czerwca 1981 r. (UNTS,

ku z powyższym należy, że przesłanką konieczną ochrony tych wartości jest pokój, a gwarancją pokoju poszanowanie godności człowieka, podobnie jak w nauczaniu Kościoła. W doktrynie prawnej godność człowieka jest źródłem wszelkich praw, a więc także prawa do pokoju; podobnie poszanowanie inności – tolerancja jest jednym z determinantów tej wartości.

Budowanie i utrzymanie pokoju światowego należy oprzeć na pewnych nienaruszalnych zasadach, które można ująć w następujących tezach:

- 1) sprawy ludzkie muszą być traktowane po ludzku, a nie przemocą;
- 2) napięcia, konflikty domagają się rozwiązań w wyniku słusznych negocjacji, a nie represji;
- 3) opozycje ideologiczne wymagają konfrontacji w klimacie dialogu i wolnej dyskusji;
- 4) słuszne interesy określonych grup powinny się liczyć ze słusznymi interesami innych grup zainteresowanych i z wymogami dobra wspólnego;
- 5) użycie broni nie może być właściwym narzędziem rozwiązywania sporów;
- 6) prawa człowieka muszą być chronione we wszelkich okolicznościach;
- 7) nie wolno zabijać, by narzucić takie czy inne rozwiązania.

Aby mogły one w pełni być realizowane, musi być przywrócony ich pierwotny sens. „Trzeba im przywrócić całą ich moc. To zaś wymaga na wszelkich poziomach trwałego i długotrwałego wychowania”⁴⁴. Konieczność taką dostrzeżono już wcześniej – na 33. Sesji Zgromadzenia Ogólnego ONZ w 1978 r., kiedy to z inicjatywy Polski uchwalona została *Deklaracja o wychowaniu społeczeństw w duchu pokoju*⁴⁵. Wyraża w swej treści wyzywanie dla wszystkich państw, aby kierowały się koniecznością ustanowienia, utrzymania i umacniania trwałego pokoju, wychowania społeczeństw, a zwłaszcza młodych pokoleń, w duchu pokoju, przeciwdziałania i eliminowania nienawiści rasowej, dyskryminacji lub innej niesprawiedliwości.

Przedstawiciele nauk prawnych także wskazują przesłanki determinujące istnienie pokoju, których realizacja stanowi jego gwarancję. Są to: tolerancja, unikanie przemocy, rozumna kontrola i przymus prawny (nie będący przemocą), uznanie w państwach ważności różnych grup etnicznych, likwidacja napięć społecznych a także działania dyplomacji umożliwiającej wzajemne ustępstwa w warunkach zachowania prestiżu uczestników, rozwój wolności i praw człowieka, w tym swobodnej wypowiedzi, prawa do informacji itd.⁴⁶. Wymogi te, zasady, na których opiera się pokój, choć w inny sposób sformułowane w obu doktrynach, co do istoty wyrażają podobne idee.

---

t. 1520, 217, tekst polski, w: *Międzynarodowa ochrona praw człowieka. Wybór dokumentów*, A. Bieńczyk-Missala, Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego 2017, 507 i nast.).

⁴⁴ A. Olędzki, *Jan Paweł II orędownik pokoju*, w: *Problematyka pokoju u papieży Jana XXIII i Jana Pawła II*, red. J. Lewandowski, Ząbki 2004, 279.

⁴⁵ Uchwała Sejmu Deklaracja o wychowaniu społeczeństw w duchu pokoju, M.P.1978.38.148.

⁴⁶ J. Oniszczyk, *Przemoc, pokój, prawa człowieka*, Warszawa 2016, 379.

6. PODSUMOWANIE

Przedstawiona powyżej pobieżna analiza potwierdza, że katolicka koncepcja pokoju zbudowana jest na bazie antropologii personalistycznej. Fundamentem pokoju, na którym zbudowane jest życie społeczne, jest osoba ludzka. Oznacza to, że pierwszym zagrożeniem ładu społecznego jest spłaszczenie horyzontu życia ludzkiej osoby i utrata przez człowieka własnej tożsamości, czego następstwem będzie również spłaszczenie horyzontu ludzkiego pokoju⁴⁷. Także w doktrynie prawnej wskazuje się, że do zachowania pokoju nie wystarczą już tylko działania na płaszczyźnie politycznej, prawnej czy ekonomicznej, gdyż rodzi się on z uwzględnienia wymiaru etycznego, z poszanowania godności ludzkiej, ze zrozumienia, że wszyscy i każdy z osobną odpowiedzialny jest za jego urzeczywistnienie. Wszak „pokój nie jest prostym brakiem wojny, ani też nie sprowadza się jedynie do stanu równowagi sił sobie przeciwnych, nie rodzi się także z despotycznego władztwa...”⁴⁸. Jest procesem dynamicznym, który winien brać pod uwagę wszystkie czynniki sprzyjające lub powodujące jego zakłócenie⁴⁹. Jest porządkiem sprawiedliwości respektującym słuszne prawa każdej osoby i każdego narodu⁵⁰. Jest to personalistyczna wizja pokoju. U jej podstaw leży godność człowieka, płynąca z tego, że człowiek został osobą jako obraz Boga⁵¹. Podobne tezy odnajdujemy w doktrynie prawnej, dlatego wątpliwe jest czy sama jurydyzacja prawa do pokoju, nad którą prace wciąż trwają, bez woli całej ludzkiej społeczności będzie skutecznym sposobem zagwarantowania pokoju na świecie. Słusznie podkreślał Jan Paweł II, że drogą prowadzącą do pokoju na świecie i sprawiedliwego ładu jest dialog. Papież opisywał dialog jako „niezbędny”, „konieczny”, „możliwy”, „lojalny i cierpliwy”, którego „nie wolno odrzucać [...], by sięgnąć do zbrojnej przemocy w rozwiązywaniu konfliktu”⁵².

Faktem jest, że wojna i pokój, jako zjawiska naprzemiennie towarzyszące ludzkości od jej zarania aż do czasów obecnych, stanowią ważny element funkcjonowania państw oraz społeczeństw. Kategoria pokoju stanowi dziś przedmiot intensywnych studiów jako prawo każdego człowieka, jako wartość, a także jako element życia codziennego zarówno dla przedstawicieli doktryny prawniczej, jak i nauki społecznej Kościoła. Jak wykazano, w obu, pokój stanowi istotną wartość, która jest gwarancją urzeczywistnienia wszystkich innych, w tym przede wszystkim godności człowieka zasad porządku prawnego i moralnego. I choć obie doktryny odmiennie uzasadniają swoje twierdzenia, to w ostatecznym kształcie uzupełniają się.

⁴⁷ J. Gocko SDB, art.cyt., 286.

⁴⁸ Konstytucja duszpasterska o Kościele w świecie współczesnym, nr 78.

⁴⁹ Orędzie Jana Pawła II na Światowy Dzień Pokoju z 1 stycznia 1989 r.

⁵⁰ J. Koral, art.cyt., 197.

⁵¹ Tamże.

⁵² Por. Jan Paweł II, *Dialog na rzecz pokoju wyzwaniem dla naszych czasów*. Orędzie na XIV Światowy Dzień Pokoju, 1 stycznia 1983 r., w: Jan Paweł II, *Nauczanie społeczne* 1983, wyb. i oprac.: P. Nitecki, J. Płudowska, J. Skwara, Warszawa 1987, 10–13).

BIBLIOGRAFIA

Literatura

- Gocko J. SDB, *Troska Kościoła o pokój. Perspektywa teologicznomoralna*, Verbum Vitae, 30 (2016), 277–293.
- Koral J., *Koncepcja pokoju w orędziach Jana Pawła II*, Resovia Sacra. Studia Teologiczno-Filozoficzne Diecezji Rzeszowskiej 13 (2006), 195–206.
- Nagórny J., *Prawo do pokoju*, w: *Urzeczywistnianie praw człowieka w XXI wieku. Prawo i etyka*, red. P. Morciniec, S.L. Stadniczeńko, Opole: Wydawnictwo Uniwersytetu Opolskiego 2004, 237–263.
- Olędzki A., *Jan Paweł II orędownik pokoju*, w: *Problematyka pokoju u papieżu Jana XXIII i Jana Pawła II. W 25. rocznicę pontyfikatu Jana Pawła II i 40. rocznicę „Pacem in terris”*, red. J. Lewandowski, Ząbki: Apostolicum Wydawnictwo Księży Pallotynów 2004.
- Oniszczyk J., *Przemoc – Pokój – Prawa człowieka*, Warszawa: Oficyna Wydawnicza SGH 2016.
- Piątkowski W., *Problematyka pokoju w świetle nauki społecznej Jana Pawła II*, w: *Myśl społeczna Jana Pawła II*, red. W. Piątkowski, Warszawa–Łódź: Wydawnictwo Naukowe PWN 1999.
- Schabas W.A., *Lex Specialis? Belt and Suspenders? The Parallel Operation of Human Rights Law and the Law of Armed Conflict, and the Conundrum of Ius ad Bellum*, Israel Law Review 40 (2007), n. 2, 592–613.
- Skorowski H., *Problematyka praw człowieka*, Warszawa: Wydawnictwo UKSW 1999.
- Skrzeszewski Cz., *Katolicka nauka społeczna*, Lublin: Redakcja Wydawnictw KUL 1994.
- Ślusarczyk J., *Idea pokoju w europejskiej i polskiej myśli politycznej do 1939 r.*, Warszawa: Instytut Studiów Politycznych Polskiej Akademii Nauk 1995.
- Wystąpienie Mirosława Lajčáka, Przewodniczącego Zgromadzenia Ogólnego ONZ 27.04.2018 r., Nowe podejście do idei pokoju, <http://www.unic.un.org.pl/aktualnosci/nowe-podejscie-do-idei-pokoju-miroslav-lajcak-przewodniczacy-zgromadzenia-ogolnego-onz/3120>.

Wykaz aktów normatywnych

- Karta Narodów Zjednoczonych Dz.U. 1947, nr 23, poz. 90; kolejne poprawki: Dz.U. 1966, nr 7, poz. 41; Dz.U. 1974, nr 3, poz. 20.
- Rezolucja ZO 217 A (III) z 10 grudnia 1948 r.
- Międzynarodowy Pakt Praw Obywatelskich i Politycznych, Dz.U. 1977, nr 38, poz. 167.
- Międzynarodowy Pakt Praw Gospodarczych, Socjalnych i Kulturalnych, Dz.U. 1977, nr 38, poz. 167.
- Konwencja w sprawie likwidacji wszelkich form dyskryminacji kobiet przyjęta przez Zgromadzenie Ogólne Narodów Zjednoczonych dnia 18 grudnia 1979 r., Dz. U. z dnia 2 kwietnia 1982 r.
- Uchwała Sejmu, Deklaracja o wychowaniu społeczeństw w duchu pokoju, M.P. 1978.38.148.

IDEA OF PEACE IN JOHN PAUL II'S MESSAGES AND IN LEGAL DOCTRINE – ANTAGONISM OR SYNERGY?

Summary

War is the most barbaric and the least effective means of conflict solution. That is why in recent years various international organizations have intensified their efforts to determine the status of a right of peace and the ways of implementing it. Peace is one of the basic values of solidarity, freedom, and justice that determines human behaviour. It guarantees all rights and freedom. However, it is debatable whether the mere ratification of the right of peace is enough to exercise it. It is necessary to undertake a number of actions aimed at eliminating threats to protect this value. These issues are complex but

very important for every person, state, and for the whole human community. The idea of peace also had a significant place in the social teaching of the Church, which is evidenced in Pius XII's and John XXIII's teaching. Since the beginning of his papacy John Paul II put forth a lot of effort in defending the world peace. This is particularly reflected in his annual messages for World Peace Day. The construction of the peace concept in the teaching of John Paul II covers four pillars, which can be found in the concept of John XXIII and which are laid out by him in the encyclical *Pacem in terris*. These are: truth, freedom, justice, solidarity. Both in the legal doctrine and the statements of the Fathers of the Church, peace is a guarantee of human dignity. Therefore, it is the duty of everyone, the entire international community to take action in order to prevent conflicts and create life based on truth, freedom, and justice.

Key words: right of peace, human rights, values, John Paul II, truth, freedom, justice, solidarity

Nota o Autorce

Aldona DOMAŃSKA – doktor habilitowana nauk prawnych, profesor nadzwyczajny Uniwersytetu Łódzkiego na Wydziale Prawa i Administracji UŁ, Kierownik Zakładu Prawa Konstytucyjnego Porównawczego. Trzon jej zainteresowań badawczych stanowią prawa i wolności człowieka. Jest autorką kilkudziesięciu publikacji traktujących o tych zagadnieniach, w tym między innymi monografii: *Zasady sprawiedliwości społecznej we współczesnym polskim prawie konstytucyjnym* (Łódź 2000) oraz *Pozycja ustrojowo-prawna Rzecznika Praw Obywatelskich* (Łódź 2012), a także wielu artykułów poświęconych tematyce praw i wolności człowieka i ich prawnej ochronie oraz zasady równości, równouprawnienia i godności osoby ludzkiej.

Kontakt e-mail: adomanska@wpia.uni.lodz.pl